

Mecsi Beatrix

A Chan és a múmia: Gondolatok egy buddha-múmia budapesti kalandja nyomán

Múmiák a különböző kultúrákban: kiállítások és konferencia Budapesten

A világ különböző kultúráiban megfigyelhető a test halál utáni tartósításának, megőrzésének gyakorlata. Ha részletesebben megvizsgáljuk e jelenséget a Föld különböző tájain, a látszólag hasonló törekvésű gyakorlatnak más és más gondolati-kulturális háttere bontakozik ki.

A 2017. december 7-én a Távolségi Intézet és az Orientalisztikai Intézet által közösen szervezett konferencia, „Az öröklét bővölete. Múmiák a különböző kultúrákban” címmel ezt a kérdéskört járta körül. A téma népszerűségét mutatja a 2018. augusztus 16-tól Budapesten a Komplex kiállítóközpontban szervezett nagyszabású múmia-kiállítás is, melyen a magyarországi múmia- emlékek kiemelt helyet kaptak.

Néhány évvel korábban már rendeztek Magyarországon hasonló kiállítást *Múmiavilág* címmel a budapesti Természettudományi Múzeumban. A világ különböző vidékeiről érkező múmiákat 2014 október és 2015 májusa között egy utazó kiállítás keretében mutatták be. A rendezvénnyel kapcsolatosan nagy visszhangot keltett, hogy 2015 márciusának közepén a kiállításon bemutatott kínai szerzetes konzervált földi maradványait tartalmazó szobrot hirtelen elszállították.

Egy, a kiállításról beszámoló holland blogbejegyzés kapcsán figyelt fel a szoborra a kínai központi televízió, és a Budapesten forgatott filmet látva a dél-kínai Yangchun falucska (Fujian provincia) felismerni vélte a templomukból 1995-ben ellopott buddha-szobrot. A kínai örökségvédelmi hivatal visszaigényli a tárgyat, amit a holland tulajdonos műgyűjtő ígérete szerint vissza is szolgáltat, amennyiben bizonyítást nyer a szobor azonossága a falucska templomából ellopott szoborral.¹ A per mind a mai napig nem zárult le, mivel a kínai fél a holland műgyűjtő feltételeit nem tartja elfogadhatónak.²

<http://dx.doi.org/10.24391/KELETKUT.2018.1.91>

¹ Folytatódik a lopott Buddha-szoborba bújt szerzetes zűrös útja. *Heti Világgazdaság* 2015. március 23. https://hvg.hu/kultura/20150323_Buddhaszobor. (2018. október 5.)

² A holland gyűjtő feltételei a következők voltak: a szobrot egy nagyobb templomban helyezék el, a kínai fél nyújtson segítséget gyűjteménye népszerűsítésében és kapjon elfogadható mértékű anyagi kompenzációt. Ld. Villagers Try to Retrieve Stolen Corpse of Their Ancestor from the Netherlands. *Global Times*, 2016. november 16. <http://www.globaltimes.cn/content/1018323.shtml>. (2018. május 4.)

Bár a sajtót elsősorban az érdekelte, hogy jogilag ki is a szobor tulajdonosa, illetve, hogy lopott volt-e a tárgy, ennél talán sokkal izgalmasabb az a kérdés, hogy a hagyományosan a lélekvándorlás tanát hirdető buddhistáknak miért is volt szükségük arra, hogy mesterük mumifikált testét megőrizték az örökkévalóság számára.

Mielőtt megpróbálnánk válaszolni a kérdésre, nézzük meg a mumifikált testet rejtő szobrot közelebbről.

Látszólag egy egyszerű, fa alapzatra helyezett, lakkozott, aranyozott papírmasé szobrot látunk, szerzetesi köntöst viselő, ülő, kezeit térdein nyugtató kínai fiatalemberről. Az alkotás stílusjegyei alapján a Ming-kor sajátos vonásait viseli magán, a szerzetes ruhájának díszítései is erre utalnak. A 2015-ös kiállítás előtt Amszterdamban végzett CT-vizsgálat során azonban fény derült arra, hogy a szobor egy sokkal régebbi ereklyét rejt, és nem is akármilyet. Egy buddhista mester testét fogja körül, aki a Song-korszakban (960–1279), 1100 körül élt, és 37 éves korában hunyt el. E megállapításokat nemcsak szénizotópos vizsgálatokkal, hanem írásos forrásokkal is alá lehetett támasztani, hiszen a szobor a múmián kívül egy körülbelül 200–300 évvel későbbi feliratos párnát is tartalmazott, amelyben leírták a mumifikált mester nevét is. Az illetőt Zhang Liuquannak hívták, és a meditációs iskola, a Chan mestere volt. Értett a gyógyfüvekhez és e kivételes tudása miatt is nagy tiszteletnek örvendett.³ Belső szerveit kivették és kínai írásjegyeket tartalmazó írásszalagokkal helyettesítették.⁴ Vincent van Vilsteren, a Drents múzeum múmiákkal foglalkozó kurátora úgy véli, a szerzetes önmagát mumifikálta, ami nem volt szokatlan Kelet-Ázsiában, sőt, még a 20. század közepén is találunk példát szerzetesek közt erre.⁵ Bár való igaz, hogy Kínából több példát is ismerünk önmumifikációra,⁶ mégsem teljesen biztos, hogy ebben az esetben is ez történhetett.⁷

³ Christopher Klein, CT Scan Reveals Mummified Monk Inside Ancient Buddha Statue. *History*, 2015. február 24. <https://www.history.com/news/ct-scan-reveals-mummified-monk-inside-ancient-buddha-statue>. (2018.május 4.) – A szerzetes egy Xukeng nevű faluban született, a családneve Zhang, a neve Qisan vagyis 'Hetvenhárom' volt. A név a nem szokványos kínai névadásban arra utal, hogy a név viselőjének nagyapja ennyi idős volt, amikor unokája megszületett. The Body in the Buddha. *The Economist* 1843, 2017. június/július. <https://www.1843magazine.com/features/the-body-in-the-buddha>. (2018. május 4.) Zhang Qisan születésnapja a holdnaptár szerinti 10. hónap ötödik napjára esett. Claire Carter, Golden mummified monk who starved himself to death is now at the centre of a £10million tug of war. *Mirror*, 2017. július 25. <https://www.mirror.co.uk/news/weird-news/mystery-golden-mummified-monk-who-10819638>. (2018. május 4.)

⁴ Uo.

⁵ MTI, Nem zárkózik el a Buddha-múmia visszaadásától a tulajdonos. *Múlt-Kor Történelmi Magazin*, 2015. március 27. <https://mult-kor.hu/nem-zarkozik-el-a-buddha-mumia-visszaadasatol-a-tulajdonos-20150327>. (2018. május 4.)

⁶ Ez történt például a csodás cselekedeteiről híres Baozhi (418–514), Wanhui († 711) és Sengqie (628–710) esetében. Ld. Bernard Faure, *The Rhetoric of Immediacy. A Cultural Critique of Chan/Zen Buddhism*. Princeton, 1991, 96–97, 150.

⁷ Az önmumifikáció hangsúlyozott jelenléte elsősorban a japán ezoterikus iskolákhoz

Ellentmondás?

A buddhista tanítás szerint a halál pillanatában a lélek és a test elválik egymástól, és ezután a hat különböző létforma egyikében kap majd új testet a régi testét elhagyó lélek.⁸

Hagyományosan az elhunyt testét organikus anyagnak fogták fel, amit vagy égetéssel, vagy temetéssel, vagy vadállatok eledelként semmisítettek meg. A testet a buddhista hagyományban az élet múltékonyságára emlékeztető jelként

köthető, főleg a Shugendō Yudono nevű irányzatához. Az iskola követőinek példaképe Kūkai (774–835), aki állítólag sohasem halt meg, hanem folyamatos meditációban él tovább. Erről részletesebben: Ichiro Hori, *Self-Mummified Buddhas in Japan. An Aspect of the Shugen-Dō (“Mountain Asceticism”) Sect.* *History of Religions* 1 (1962/2) 222–242.; Robert H. Sharf, *The Idolization of Enlightenment. On the Mummification of Ch’an Masters in Medieval China.* *History of Religions* 32 (1992/1) 13–14. – Valójában az önmumifikáció elnevezés nem teljesen helytálló, hanem csak azt a szándékot mutatja, hogy a halál előtt nagyon szigorú tudatos böjttel készítik elő a testet az anyagságában való fennmaradásra. A Kōya-hegy, ahol Kūkai élt, különösen híres arról, hogy az itt élő szerzetesek teste csodás módon haláluk után jobban megmarad, mint más helyeken. Ezt természettudósok azzal látják igazolni, hogy az ottani ivóvíz arzén tartalma jóval magasabb az átlagosnál, így eredményesebben tartósítja a halál után a testet. Ld. Sam Byrne–Dula Amariswardena–Basel Bandak–Luke Bartkus–Jennifer Kane–Joseph Jones–Jorge Yañez–Bernardo Arriaza–Lorena Cornejo, *Were Chinchorros Exposed to Arsenic? Arsenic Determination in Chinchorro Mummies’ Hair by Laser Ablation Inductively Coupled Plasma-Mass Spectrometry (LA-ICP-MS).* *Microchemical Journal* 94 (2010/1) 28–35. <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0026265X09001210>. (2018. május 4.); Heather Pringl, *Arsenic and Old Mummies: Poison May Have Spurred First Mummies.* *Science* 324 (2009. május 29.). <http://science.sciencemag.org/content/324/5931/1130>. (2018. május 4.) – Az *Ancient Origins* nevű régészeti portál leírása szerint 2000 napon, vagyis öt és fél éven keresztül tartó diéta előzte meg a buddhista szerzetesek önmumifikálásának folyamatát (*sokushinbutsu*). Az első 1000 napon kizárólag dióféléken, magvakon, gyümölcsökön és bogyókon éltek, és közben jelentős fizikai aktivitást végeztek, hogy minél több testszírtól megszabaduljanak. A következő 1000 nap még keményebb volt, ekkor fakéregből és gyökerekből állt az étrendjük, amit az utolsó időszakban az *urushi* fa gyantájából készített mérgező teával kísérték, hogy az általa okozott hányás következtében gyorsan megszabaduljanak a testnedvektől. A tea mérge ráadásul tartósító hatással is bírt, hiszen megölte a férgek és a test bomlását okozó baktériumokat is. A 2000 nap letele után a szerzetesek a testüknél épphogy csak nagyobb kősírba zárták magukat, ahol lótuszülésben kezdtek meditálni, és ezt mindaddig folytatták, amíg meg nem haltak. A folyamat során egy kis cső biztosította, hogy oxigén jusson a sírba. A szerzetesek minden nap megszólaltattak egy csengőt, jelezve, hogy még élnek. Amikor abbamaradt a csengetés, a csövet eltávolították, és egy utolsó ezernapos periódusra lezárták a sírkövet. Midőn ez letelt, kinyitották a sírt, hogy megnézzék, sikerrel járt-e a szerzetes az önmumifikálásban. Ha a testet „tartósított állapotban” találták, a személyt a Buddha-státuszra emelték; testét eltávolították a kősírból és a templomban helyezték el, ahol imádkoztak hozzá. Ha azonban bomlott testre leltek, visszazárták a sírt, s bár kitarása miatt a szerzetest tiszteletben tartották, nem vált imádság tárgyává. April Holloway, *The Mummified Monk Inside a Buddha Statue.* *Ancient Origins* 2018. június 7. <https://www.ancient-origins.net/news-general/mummified-monk-inside-buddha-statue-002704>. (2018. június 8.)

⁸ Kivéve a buddhák, arhatok és más megvilágosodott szentek esetét, akik többé nem születnek újjá a tanítás szerint. Ld. Sharf, *i. m.*, 2.

is használták, amely gyakorlat célja a testünkhöz való ragaszkodás, kötődés lazítása, megszüntetése volt. Az emberi test halál utáni lebomlásán elmélkedő gyakorlat szokásáról számos képi ábrázolás maradt fenn.⁹

Miért őrizték meg mégis a lebomlásra ítélt testet a kínai buddhista hagyományban?

Különösen a Chan buddhisták körében tűnhet ellentmondásosnak e jelenség, akikről – elsősorban a tanításaikra vonatkozó írásos forrásaikat alapul véve –, úgy tűnhet, hogy kifejezetten távol állnak tőlük a rítusok és ceremóniák, illetve a test tiszteleti célból való megőrzésének gyakorlata.

Előzmények

Ahhoz, hogy megértsük e látszólag ellentmondásosnak tűnő gyakorlatot, először nézzük meg a buddhizmus megjelenése előtti kínai hagyományt, majd a buddhizmus „öshazájában”, Indiában jellemző szokásokat, amelyek esetleg befolyással bírhattak a buddhista rendszerre.

Kína: taoizmus, élethosszítás, anyagi természetű lélekfelfogás

A kínai hagyományban a Han-korból ismerjük az első viszonylag épségben megmaradt holttestet, Dai márkiné testét Mawangduiból, az Kr. e. 186 körüli időszakból. Nem tudni, hogyan konzerválták a testét, illetve, hogy mennyire volt tudatos a test megmaradására tett közvetlen szándék. Az adott korból azonban számos olyan sírlelet maradt fenn, ahol a holttestet jade páncélba öltöztették. A jádét mint az akkor ismert legkeményebb kőzetet valószínűleg kapcsolatba hozták az örökkévalósággal, az ily módon eltemetett holttestek mégsem maradtak épségben.¹⁰

A taoista hagyomány törekedett az élet meghosszabbítására és az örök élet elérésére, de nem tudni, hogy a buddhista hagyományban megjelenő mumifikálás szokása mennyiben hozható közvetlen kapcsolatba a taoista gondolkörrel.

A mumifikálás okai között talán szerepet játszhatott az az ősi, már a Zhou-korból, a Kr. e. 3. századból fennmaradt forrásokból is adatható kínai elképzelés, amely szerint az elhunyt lelke halálakor nagyobb és később egyre csökken a mérete.¹¹

⁹ Kanda Fusae, Behind Sensationalism: Images of a Decaying Corpse in Japanese Buddhist Art. *The Art Bulletin* 87 (2005/1) 24–49.

¹⁰ Faure, *i. m.*, 96–97, 157.; Sharf, *i. m.*, 1–31.

¹¹ Mu-chou Poo, Ideas Concerning Death and Burial in Pre-Han and Han China. *Asia Major*, 3rd ser. 2 (1990) 25–62. Idézi Sharf, *i. m.*, 11.

India: mumifikálás égetés előtt, ereklyetisztelet

A buddhizmus legkorábbi időszakában már megfigyelhetjük a szent életű emberek elhamvasztása során a testük hamvai között talált kristályos, ékkőre emlékeztető maradványokat (*sari*) amelyeket gyűjtöttek és az e célra épített sztúpákban helyeztek el és tiszteltek. Az indiai írásos és régészeti források alapján kimutatható, hogy ezen ereklyéket élő, sőt, jogi személyekként kezelték, akik tulajdonjoggal is rendelkezhetek.¹²

Az indiai rituális gyakorlatban már láthatjuk a különbséget a változásnak kitett, elmúlásra ítélt test felfogása és a holttestből származó ereklyék tisztelete között. Robert Sharf 1992-es tanulmányában Mary Levin 1930-as tanulmányára¹³ hivatkozva leírja, hogy az ősi Indiában a fontos személyiségek testének elégetése előtt testüket mumifikálták, hogy a halotti máglya tüzeinek tisztító erejével elválasszák a testtől az ereklyéket. A *Śatapatha brāhmaṇa* felsorolja a temetés menetét a védikus tűzáldozatot (*agnicayana*) végző személynek, hogy előbb meg kell halnia, mielőtt a rítus befejeződne. E rítus során eltávolítják a belső szerveket, kiürítik a testet, bedörzsölik bivalytejből készült vajjal (*ghível*), és aranylemezeket helyeznek a szemekre, fülekre, a szájra és az orrlyukakra, még a hamvasztás előtt, mintha csak konzerválni próbálnák a testet.

Hasonlóan, az indiai buddhista hagyományban a *Mahāparinibbāna-sutta* leírja, hogy a *Tathāgata* (Buddha) testét is a *cakkavattin* ('ideális, univerzális') királyéhoz hasonló eljárással készítik elő a hamvasztásra. Testét 500 réteg „új textíliába” tekerik, majd egy vasból készült olajos edénybe helyezik. Csak ezt követően válik alkalmassá a test arra, hogy elégessék a különböző illatszerekkel illatosított halotti máglyán.¹⁴ Mary Levin ezek alapján úgy véli, hogy a hamvasztás nem egyszerűen a test megsemmisítése, hanem az elhunyt személy halhatatlanná tételének egy fázisa. A halotti máglya tüze új életet ad az erre előkészített (például mumifikált) testnek.

Buddhista múmiák

Ha megvizsgáljuk a fennmaradt múmiákat, láthatjuk, hogy e mumifikált testek nem egyszerű szerzetesek teste, hanem olyan mesterek tartósított maradványai, akik vagy szent életükkel vívták ki a tiszteletet, vagy pedig éppen azzal, hogy haláluk után a testük nem indult romlásnak.

¹² Sharf, *i. m.*, 3–4.; Faure, *i. m.*, 96–97, 132–147.; Gregory Schopen, Burial 'ad sanctos' and the Physical Presence of the Buddha in Early Indian Buddhism. *Religion* 17 (1987/3) 204.

¹³ Mary Levin, Mummification and Cremation in India. *Man* 30 (1930. április) 64–66. Idézi Sharf, *i. m.*, 3–4.

¹⁴ Sharf, *i. m.*, 4.

A hit, hogy a szent emberek teste haláluk után sem romlandó, régtől fogva megtalálható a különböző népek legendáiban. Magyarországon Szent László királyunkról is feljegyeztek hasonló történeteket, és Kínában a Chan hagyományban a negyedik pátriárkával kapcsolatban említik a források, hogy teste a halála után csodás módon nem bomlott le, amit a pátriárka különleges képességeivel magyaráztak. A hagyomány szerint a hatodik pátriárka teste is épségben megmaradt, bár nem valószínű, hogy a ma is megtekinthető múmia azonos az eredeti testtel.¹⁵

A tény, hogy kifejezetten a megvilágosodott, szent életű szerzetesek mumifikálódtak, nem véletlen egybeesés, hiszen az előbb elmondott újjászületéssel kapcsolatos hit csupán a hétköznapi emberekre vonatkozott, akik továbbra is a lét körforgásában maradnak. A szent emberek haláluk után már nem születnek újjá a buddhista tanítás szerint, hanem a Nirvánába kerülve mindenütt jelenvalókká válnak, a fennmaradt testük így a „nemlétük” vagy „mindenhol jelenlőségük” szimbólumává válik.

Képmások a kínai halotti kultuszban és az őstisztelet

A kínai őstisztelet hagyománya szerint az elhunytat a koporsó mellé helyezett élethű arcképében tisztelték tovább. Fontos volt az arckép élethűsége, ezért nem véletlen az a gondolat, hogy a valódi test a „legélethűbb” képmás, amit különféle eszközökkel tartósítani kell. Így válhatott népszerűvé a mumifikálás szokása. Ez a mumifikálás lehetett mesterséges, melyet az elhunyt halála után végeztek el, illetve lehetett önmumifikáció is, ahol különféle praktikákkal igyekeztek a halhatatlanságra vágyó „szentjelöltek” tartósítani testüket, hiszen a test romlatlansága a szentség egyfajta jelének is számított.

Robert Sharf hangsúlyozza,¹⁶ hogy a kolostoroknak gazdasági érdeke is fűződött ahhoz, hogy az ott található ereklyék, a szent életű mesterek testi emlékei megmaradjanak, bemutatásra kerüljenek, mert a zarándokok a kolostorok számára adományokat, gazdasági hasznot jelentettek.

Miért pont a Chan?

A Chan buddhizmusban, ahol a képek, szobrok tisztelete helyett a közvetlen tapasztalatot és a mester és tanítvány közötti tanátadást hirdetik, első megközelítésben különösnek tűnhet a mumifikált test szoborba ágyazott tisztelete.

¹⁵ Faure, *i. m.*, 162–169.

¹⁶ Sharf, *i. m.*, 25–26.

Az azonban, hogy a tanítványok az élő mestert buddhaként tisztelik, vezet majd oda, hogy a holttestével is hasonlóképpen bánjanak. Buddhista források¹⁷ részletesen leírják, hogy a Chan kolostorokban milyen rituálé kísérte azt, amikor az apát megjelent a csarnokban. A csarnokba belépve leült egy magas székbe és fogadta a szerzetesek tiszteletadását, pontosan úgy, ahogy a korábbi hagyományok szerint a szobor formájában megjelenő Buddha fogadta a tiszteletadást.

A Chan kolostorokban tehát az ilyen esetekben nem egy szobor, hanem maga a mester az élő buddha. Halála után a megmaradt, mumifikált teste szolgál majd a mester létének szimbólumaként.

Záró gondolatok

A Budapesten kiállított buddhista szent múmiájának szoborportréja a mester halála után is folyamatos tiszteletnek örvendett, amit bizonyítanak a későbbi korokra valló folyamatos javítások és átalakítások a szobor külsején és belsejében is.

Jelenleg úgy tűnik, hogy napjainkra a mester szentségénél, tanításának üzeneténél fontosabbá váltak a szoborral kapcsolatos jogi kérdések; elsősorban az, hogy kié a szobor. Pedig igen lényeges volna elgondolkoznunk azon, hogy valójában eredetileg mit is jelenthetett egy korunkra fennmaradt Chan mester testét magában hordozó szoborportré. Mit üzen nekünk ez a szobor? Anyagi vagy szellemi értékeket keresünk-e benne? Mit jelent a test a halál után? Mit akarhat mondani annyi évszázad távlatából?

Talán ezekkel a kérdésekkel hangsúlyosabban kellene foglalkoznunk.¹⁸

Chan buddhism and mummies. Thoughts inspired by the adventures of a buddha mummy in Budapest

Beatrix MECSI

In the iconoclastic Chan buddhist tradition the preservation of their masters' bodies through mummification seems controversial. However, if we look into the underlying ideas, we can understand that the cult of the mummified Chan masters had a special role in their monasteries. While these masters were alive,

¹⁷ *The Taishō Shinshū Daizokyo*. Ed. by Watanabe Kaigyoku. Tokió, 1960, T.2076:51.251a6–10.

¹⁸ A különös múmia inspirációjára a kiállítás kapcsán a *Litera* folyóirat „A szobor titka” címmel novellapályázatot is hirdetett, mely alaposan megmozgatta a meghívott írók fantáziáját. Ld. A szobor titka. *Magyar Természettudományi Múzeum blog*, 2015. május 10.. https://mttmuzeum.blog.hu/2015/05/10/a_szobor_titka_felolvaso_est. (2018. május 4.)

they acted as living buddhas, thus substituting the Buddha-images which were used previously in the orthodox buddhist tradition. Coupled with the belief that the enlightened masters' bodies remain intact even after death, with an additional mummifying process these masters' bodies were turned into real 'flesh-bone icons' substituting the life-like portrait of the master after death and at the same time these icons were used as buddha-statues as the masters were regarded as 'living buddhas'. This practice also had economic aspects encouraging pilgrimages and providing income for the monasteries which possessed such enlightened eminent monks' relics.

This seemingly controversial practice was shown in this paper using a case study of a Song-period mummy exhibited in 2015 in the Natural History Museum in Budapest, which mummy got into the limelight of the media not because of the curious religious aspects, but for more mundane debates over ownership.